
DIGITAL TECHNOLOGIES: A FIELD OF NEW OPPORTUNITIES OR AN OBSTACLE FOR THE PERSONAL AND PROFESSIONAL REALIZATION OF PERSONS FROM THE ROMA COMMUNITY

Kamelia Petkova

Institute of Philosophy and Sociology, Bulgarian Academy of Sciences, kamelia.petkova@gmail.com

Abstract: In the modern global world, digital technologies are becoming more and more necessary and a mandatory condition for successful personal and professional realization. We live in a world where digital change and the entry of new technologies into various social spheres have a significant impact on the way each one of us works, buys, communicates and communicates. A number of analyzes are available in the specialized literature, which take into account the fact that through the ongoing digital change, an evolutionary change is taking place in society with significant socio-economic consequences, which bring risks and opportunities for profound changes in the social structure of society. In order to prevent polarization in society, action is needed to benefit vulnerable individuals and social groups. One such action is related to the achievement of equality of opportunity.

Thus, not full equality is achieved, but "achieved inequality" (Parsons 2005) which replaces "assigned inequality" as a result of belonging to a certain class, ethnicity or gender by birth. If we have to paraphrase Ralph Dahrendorf's thesis (RalfDahrendorf 1979), for the digital transition to happen, new technologies must increase the opportunities and improve the life chances of the different social groups in society. A research question of great practical importance is how new technologies, instead of deepening existing socio-economic inequalities, can create new opportunities for everyone, including vulnerable groups at risk, against whom statistical data show a lag in the use of the Internet for professional and personal fulfillment. The recovery and digital transition must be fair and include the different social groups in society. Insufficiently researched in Bulgaria is what are the opportunities and risks that digital technologies hide for the representatives of the different ethnic communities.

The present report follows the theoretical tradition of the multidimensional stratification approach, founded by Max Weber, to determine divisions and positions in the social structure of society. On the basis of a series of in-depth interviews conducted among representatives of the Roma community within the framework of a project on the topic: "Digital divide and social inequalities: levels, actors and interactions", funded by FNI at the Ministry of Education and Science, an attempt will be made to answer the research question.

Keywords: Digital technologies, technological change, Roma community, benefits, opportunities

ДИГИТАЛНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ: ПОЛЕ ЗА НОВИ ВЪЗМОЖНОСТИ ИЛИ ПРЕЧКА ЗА ЛИЧНОСТНА И ПРОФЕСИОНАЛНА РЕАЛИЗАЦИЯ НА ЛИЦАТА ОТ РОМСКАТА ЕТНИЧЕСКА ОБЩНОСТ

Камелия Петкова

Институт по философия и социология при БАН, kamelia.petkova@gmail.com

Резиме: В съвременния глобален свят, дигиталните технологии стават все по-необходимо и задължително условие за успешна личностна и професионална реализация. Живеем в свят, в който дигиталната промяна и навлизането на новите технологии в различните обществени сфери оказва съществено влияние върху начина, по който всеки един от нас работи, купува, комуникира и общува. В специализираната литература са налични редица анализи, които отчитат факта, че чрез извършващата се дигиталната промяна се осъществява еволюционна промяна в обществото със значими социално-икономически последиствия, които носят рискове и възможности за дълбока промяна на социалната структура на обществото. За да не се допуска поляризация в обществото, са нужни предприемането на действия в полза на уязвимите индивиди и социални групи. Едно такова действие е свързано с постигането на равенство на възможностите. Така се постига не пълно равенство, а „постигнато неравенство“ (Парсънс 2005), което замества „приписаното неравенство“ в резултат от принадлежността по рождение към определена класа, етнос или пол. Позовавайки се на Ралф Дарендорф (RalfDahrendorf 1979), за да се случи дигиталният преход, новите технологии трябва да подобряват жизнените шансове на различните социални групи в обществото. Изследователски въпрос с голямо практическо значение е как новите технологии вместо да задълбочават съществуващите социално-икономически неравенства, да създават нови възможности за всички, включително за уязвимите групи в риск, спрямо които статистическите данни показват изоставане в

ползването на интернет за професионална и личностна реализация. Дигиталният преход трябва да бъде справедлив и да включва различните социални групи в обществото. Недостатъчно изследван в България е въпроса: какви са възможностите и рисковете, които крият дигиталните технологии за представителите на различните етнически общности. Настоящият доклад следва теоретичната традиция на многомерния стратификационен подход, обоснован от Макс Вебер, за определяне на разделенията и на позициите в социалната структура на обществото. На базата на серия от проведени дълбочинни интервюта сред представители на ромската общност в рамките на проект на тема: „Дигитално разделение и социални неравенства: равнища, актьори и взаимодействия“, финансиран от ФНИ към МОН ще бъде направен опит да се отговори на поставения изследователски въпрос.

Ключови думи: Дигитални технологии, технологична промяна, ромска общност, ползи, възможности

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В съвременния глобален свят, употребата на дигиталните технологии стават все по-необходимо и задължително условие за успешна личностна и професионална реализация. Налице са редица анализи, които отчитат факта, че бурното навлизане на новите технологии ще има значими социално-икономически последици за различните уязвими групи в риск. За да не се допуска поляризация в обществото са нужни предприемането на действия в полза на тези общности. Едно такова действие е свързано с постигането на равенство на възможностите. Така, според Парсънс се постига не пълно равенство, а „неравенство“ (Парсънс 2005), в резултат от принадлежността по рождение към определена класа, етнос или пол. Ако трябва да перефразираме тезата на Ралф Дарендорф, за да се случи дигиталният преход, новите технологии следва да подобряват жизнените шансове на различните социални групи в обществото. Недостатъчно изследван в България е въпроса: какви са възможностите и рисковете, които крият дигиталните технологии за представителите на различните етнически общности. Настоящия доклад следва теоретичната традиция на многомерния стратификационен подход, обоснован от Макс Вебер, за определяне на разделенията и позициите в социалната структура на обществото. Това, което се констатира от специализираните изследвания по темата е, че социалните неравенства са в основата на дигиталните, като същевременно дигиталното разделение увеличава социалните неравенства, в рамките на вече стратифицираната социална тъкан (Ragnedda, 2017). Тоест, става въпрос за това, че все по-често се наблюдава едно дигитално разделение, което по своя характер е социално, а не технологично (Владимиров, 2008).

2. ИЗПОЛЗВАНИ МЕТОДИ

Настоящия доклад се базира на резултати от проведени качествени проучвания сред представители на ромската общност в рамките на проект на тема: „Дигитално разделение и социални неравенства: равнища, актьори и взаимодействия“, финансиран от ФНИ към МОН. В подкрепа на получените данни е направен и вторичен анализ на количествени изследвания по темата. Различни проучвания по темата сочат, че мотивацията и емоционалното преживяване по отношение на технологиите могат да изиграят ролята, както на ускоряващи, така и на забавящи или дори блокиращи фактори, създавайки множество пречки пред успешната реализация на индивидите в различните обществени сфери (Gómez, 2018). Налице са немалко индикации за това, че възможностите и ползите от употребата на дигиталните технологии засягат специфични социо-демографски групи, които по принцип имат по-нисък социален статус. Така например от изследванията на посещаемостта на MOOCs (Massive Open Online Courses) се отчита, че от тях се възползват предимно хора, които имат висока образователна степен (бакалавър или магистър) (Ichou, 2018). Пример за статусния характер на моделите на поведение в Интернет е, че хората с по-нисък социален статус използват мрежата предимно за разговори с приятели, близки и познати. Подобна констатация бе емпирично верифицирана и в проведените серия от дълбочинни интервюта с представители на ромската етническа общност. Като цяло данните сочат, че дигиталните технологии са широко разпространени сред тези лица, независимо от тяхното местоживее: град/село. Въпросът свързан с достъпът до Интернет вече не стои на дневен ред, от гледна точка на това, че всички лица, с които разговаряхме разполагат с мобилни устройства и с мобилен Интернет. В конкретния случай по-важния въпрос е какви са дигиталните умения на тези лица, от гледна точка на извличането на ползи и възможности за личностно и професионално развитие?

3. ОСНОВНИ РЕЗУЛТАТИ

Какво показват данните на официалната статистика? По показателя „дигитални умения“, в национален мащаб, регулярната статистика на Евростат и Индекса на Европейската комисия на навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото (DESI) за 2022 г. отчитат тревожни тенденции. За поредна година, България се нарежда на пред-последно място, в сравнение с останалите държави-членки на

ЕС г. по степен на навлизане на информационните технологии в обществото. (Индекс за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото, 2022 г. България:4). Данните сочат, че делът на българите, притежаващи поне базови дигитални умения, както и на онези с дигитални умения над основните, е по-нисък от средния за ЕС, като във втория случай разликата е значителна (8% спрямо средната стойност за ЕС от 26%) (Индекс за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото, 2022 г. България:4).

Фигура 1. Индекс за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото на страните членки на ЕС през 2022 г.

Източник: Индекс за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото. България. 2022: 3

Реализирането на качествено проучване на терен сред представители на ромската етническа общност отчете сходни резултати. Болшинството от интервюираните 8 от 10 лица категорично оцениха своите дигитални умения на много слабо ниво.

На въпроса: *Как оценявате уменията си да работите с устройства като компютър, телефон, лаптоп и Интернет и успявате ли самостоятелно да се справяте?* получихме еднозначни отговори. Налице бяха единични случаи, при които самооценката на лицата в тази област имаше положителни измерения.

- *„Като отлични мога да определя моите дигитални умения. Нямам затруднения, мога да се оправям, да търся информация, да работя с различни текстообработващи програми. Мога да се справям самостоятелно, постоянно търся възможности, за да се образовам, предимно чрез участие в онлайн курсове например, ако ми трябва в работата. Ако имам проблеми или затруднения с някоя програма търся в Интернет и допълнителна информация и сам решавам трудностите, пред които съм изправен“.*

Като цяло, интервюираните споделиха, че срещат трудности при работа с компютър. Като основна и водеща причина бе изтъкната бедността на семейството и невъзможността за отделяне на средства за закупуване на компютър, който да им позволи затвърждаването на придобитите знания за работа с текстообработващи програми:

- *„Аз не мога да си позволя да имам компютър и Интернет вкъщи. Имам само мобилен Интернет на телефона, но на него не мога да се науча да пиша и да пускам емайли. В днешно време това е много важно. Искам да си намеря работа по Интернет, знам, че може, само че не знам къде да търся“.*

- *„Имам Интернет, само на телефона. Работя на полето, никъде не ме искат. Нямам образование да започна хубава работа, а пък и не мога да работя на компютър. От къде пари за него? Принудена съм по цял ден да стоя на слънцето. Децата искат да имат Интернет, за да гледат клипчета, да играят, но това е, немотията е това. И как да си намеря една по-хубава работа? Имам желание, но вече и възрастта..... Стара съм, то сега децата разбират повече от възрастните. Дай им телефон или компютър и не им трябва обучение. Те сами се научават“.*

При по-ниско образование или онези без образование, ползата от употребата на дигиталните технологии е по-скоро невидима и минимизирана, от гледна точка на реализацията в личностен и в професионален план. Те свързват дигиталните технологии единствено с възможността за комуникация с близки и познати или за

гледане на клипове и музика. Ползването на облаги от различен характер, посредством новите технологии е по-скоро мечта за тях, отколкото реалност:

- „Използвам Интернет за разговори с моите близки в чужбина. Не знам как мога да си намеря някаква свята работа, тъй като не мога да пиша на компютър, а и нямам такъв. Моето семейство е бедно, нямаме пари за компютър, нямаме в махалата и Интернет, а и да имаме не знам къде, в кой сайт да вляза, за да намеря това, което искам“.

В хода на интервютата бяха регистрирани и два случая, при които, Интернет се използва и за намиране на клиенти и упражняване на по-добре платена работа. Очевидно, при лицата с по-висок социален статус и степен на образование дигиталните технологии се използват, освен за забавление, но и за една по-добра реализация в живота, упражнявайки т. нар “capital-enhancing” дейности (Zillien & Hargittai, 2009). Ето, какво сподели с нас, мъж със средно образование, по професия фризьор, имащ собствен фризьорски салон:

- „Използвам Интернет за разговори с приятели, но и за работа. Много хора, от махалата ми пишат, за да си запазят час за подстригване, за боядисване, за разкрасяване. Търсят ме по вайбър, защото е безплатно. Чрез Интернет си организирам работата. Знаем в колко часа имам ангажимент и колко клиенти ще мога да обслужа за деня“.

Сходно мнение споделя с нас и една млада дама от ромския етнос на 30 г., с висше образование, която работи като копи-райдър и успява да спечели добри пари, за да може да отглежда малката си дъщеря:

- „По време на пандемията работех за една чуждестранна фирма като копи-райдър. Предимството бе, че работиш от къщи, можеш да гледаш детето си и същевременно можеш да се запазиш и да не се разболееш от страшния вирус. Работата бе добре платена и ми харесваше, само че фирмата закри офиса си за България и бях принудена да напусна“.

Получените резултати от проведеното теренно изследване потвърждават резултатите на национално ниво относно влиянието на степента на придобито образование върху възможността за извличане на ползи от употребата на Интернет за самия индивид. Според данните на официалната статистика, налице е правопрпорционална зависимост между степента на завършено образование и употребата на Интернет. Данните сочат, че честотата на употребата на дигитални технологии се предопределя в голяма степен от степента на придобито образование. Лицата с основно и по-ниска степен на образование по-рядко използват Интернет (53,2%), в сравнение с онези с висше образование (92%).

Таблица 1. Лица, регулярно използващи Интернет (всеки ден или поне веднъж седмично през 2021 г.) по степен на завършено образование (в %)

По образование	
Основно или по-ниско образование	53.2
Средно образование	75.2
Висше образование	92.

Източник: <https://www.nsi.bg/bg/content/2814/лица-регулярно-използващи-интернет>

Често пъти дигиталните технологии биват разглеждани и като пречка за изпълнение на задълженията в семейството. Типичен пример в това отношение е мястото, което заемат жените от по-консервативните общности в семейството. Ето какво споделя с нас, едно от интервюираните лица:

- „Има стигма в тези общности, говоря за турците и полово разделение на задълженията и ролите в семейството. Работата в социалните мрежи, с компютър, със смартфон е по-скоро характерно за по-младите момчета и мъжете. При по-възрастните поколения, самата жена не иска да сърфира в интернет. Тя има ангажименти с децата. Освен това мъжа не разрешава жената да стои в социалните мрежи. Той я ревнува и според него, тя трябва да се грижи за децата в семейството и да ги възпитава. При поколение 3 тази стигма се разчупва. При ромите зависи от типа на ромската общност. При християнската и евангелистката общност няма проблем жената да използва Интернет“.

Друга съществена бариера пред ползването на дигиталните технологии, която бе емпирично верифицирана в хода на теренното проучване това е възрастта. Данните от националната статистика еднозначно отчитат, че с нарастването на възрастта, употребата на дигиталните технологии значително намалява, а дори понякога се явява пречка пред реализацията на някои лица в различни обществени сфери.

Таблица 2. Лица, регулярно използващи Интернет (всеки ден или поне веднъж седмично през 2021 г.) по възрастови групи (в %)

По възраст	
16-24	92.9
25-34	90.4
35-44	89.2
45-54	82.1
55-64	63.1
65-74	30.8

Източник: Източник: <https://www.nsi.bg/bg/content/2814/лица-регулярно-използващи-интернет>

Резултатите от проведените дълбочинни интервюта сред представителите на ромската етническа общност категорично потвърдиха казаното по-горе. Ето и конкретното мнение на две лица във възрастовата група над 55 г. :

- „За съжаление, не мога много добре да се оправям с Интернет. Имам само на телефона и го ползвам само за разговори. Вече на всякъде искат да можеш да работиш с компютри. Аз не мога, учила съм го в училище и това беше, но беше толкова отдавна, че .... Искам да мога да си плащам разни сметки за ток, вода, но не знам как става, а пък и ме е страх да не направя нещо и да ми вземат всичките пари...“
- „Вече съм на възраст , Интернетта е за младите. Те могат, аз постоянно досаждам и ги питам разни неща, но нищо не разбирам. Сега вече не може без интернет. От него може много неща да се научи, да се гледат клипчета, ама не са за мен тези неща“.

Когато говорим за това, доколко дигиталните технологии могат да бъдат разглеждани като поле за нови възможности, интерес представляват и обобщенията на отговорите на интервюираните за това, какви според тях са ползите от използването на дигиталните технологии от гледна точка на техния характер: икономически, социален, образователен, политически и институционален. Като цяло болшинството от лицата виждат редица предимства от употребата на новите технологии. На първо място, повечето то тях идентифицираха различен по характер икономически ползи, които новите технологии дават на всеки. На въпроса: Какво е значението на дигиталните технологии за вашата професия и конкретна работа?, повечето отговориха , че е немислимо без тях:

- „В завода, аз работя на машина. Минах курсове, за да мога да работя. Все повече се търсят работници, които да могат да се оправят с новите технологии. Ние сме малко градче, но и тук вече е немислимо. Ако искаш по-добре платена работа, то си принуден да можеш да се оправяш с новите технологии“.
- „За работата, която изпълнявам дигиталните технологии ми трябва по-малко, тъй като нашите целеви групи (работата в ромските квартали и работата с роми) се нуждаят повече от разговори лице в лице, и по-малка дигитална комуникация. Иначе, за да мога да си комуникирам с институции без тези технологии е немислимо. Водим официална кореспонденция с община, с Бюро по труда, с дирекция социално подпомагане. Пишем е-майли и така“.

Намирането на работа, използвайки Интернет е често посочвана възможност, която дават дигиталните технологии на всеки. В хода на теренната работа имаше и 5 случая, в които лицата от ромския етнос бяха разочаровани и обезнадеждени от този начин за реализация на пазара на труда:

- „За обявите за работа малко съм разочарован, защото налице е липса на комуникация със срещнатата страна. Едно ти казват, а като отидеш на място и е съвсем различно. И друго, като те видят, че си ром и веднага си променят мнението. Много зле се чувствам след това. Няма никакъв смисъл от тези обяви, особено за нас....“

Някои от интервюираните, с които разговаряхме очертаха и други ползи с икономически характер от използването на дигиталните технологии. Като такива са посочени залаганията, играта на хазарт, пазаруването на дрехи, обувки. От гледна точка на възможността за ползване на електронни услуги, резултатите показаха, че при по-високо образование има нагласата за заплащане на битови сметки по електронен път, докато при онези с основно и без образование, електронните разплакани са по-скоро рядкост. Като причини е изтъкнато страх и незнание. Болшинството от интервюираните ползват Интернет за здравна информация и проверка на здравни изследвания. В хода на интервютата се натъкнахме и на случаи, при които дигиталните технологии са полезни и в ежедневния контакт с институции. На въпроса: Във

Вашето ежедневие, използвате ли Интернет и дигиталните технически устройства за работа с различни институции, моля разкажете по-подробно? Едва две от десет лица споделиха подобно мнение:

- „Да, постоянно го използвам. Основната кореспонденция с директора и прекия ми ръководител става по е-майл. Пиша официални писма и към различни институции- към МОН, към дирекция бюро по труда, към АСП“.

4. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Анализа на резултатите от проведените количествени и качествени проучвания показаха, че дигитализацията и новите технологии създават, както възможности за личностна и професионална реализация, а така също и създават сериозни пречки и ограничения за изследваните лица. И ако от възможностите се възползват предимно от по-високо образование и дигитално грамотни млади хора, то при онези с ниска степен или без образование, продължително безработни и в по-високите възрастови групи, дигитализацията е по-скоро проблем от гледна точка на създаването на шанс за личностно развитие. Реализацията на тези лица на пазара на труда и не само, изисква повишаване на тяхната грамотност, вкл. дигитална, което да им позволи да подобрят жизнените си шансове и да им създаде повече полета за използване новите технологии за собствени изгоди.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Владимиров, Ж. (2008). *Дигитално разделение” или дигитално измерение на информационното неравенство*. Социологически проблеми, 3-4, 214-231
- Индекс за навлизането на цифровите технологии в икономиката и обществото*. България. (2022). р.3.
[online] Налична на:<
<https://www.mtc.government.bg/sites/default/files/desi2022bulgariaoverviewbgjulmzzy57n2so5dzpuxxyu6488740.pdf> >
- Институт за пазарна икономика (2022). *Дигиталните умения в България: проблеми, политики, решения*
[online] Налична на:< <https://ime.bg/bg/articles/digitalnite-umeniya-v-byulgariya-problemi-politiki-resheniya/>>
- Тилкиджиев, Н. (2002). *Средна класа и социална стратификация*. София: ЛИК
- Димов, М. (2003). *Статусова основа на демократичната консолидация при посткомунизма*. София: Изток-Запад.
- Szelényi, Sz., & Treiman, D.J.(principal investigators) (1993). *Social Stratification in Eastern Europe after 1989 (SSEE)*.
- Gómez, D. (2018). *The Three Levels of the Digital Divide: Barriers in Access, Use and Utility of Internet among Young People in Spain*. - *Interações: Sociedade e as Novas Modernidades*
- Special Eurobarometer 518. (2021). *Digital Rights and Principles*. p.11. [online] Available at <
<https://www.europa.eu/eurobarometer>>
- Ragnedda, M. (2017). *The Third Digital Divide. A Weberian Approach to Digital Inequalities*
- Pollack Ichou, R. (2018). *Can MOOCs reduce global inequality in education?* Australasian Marketing Journal (AMJ), 26(2), 116–120.
- Zillien, N., & Hargittai, E. (2009). *Digital Distinction: Status-Specific Types of Internet Usage*. Social Science Quarterly. 90. 274-291.
<https://www.nsi.bg/bg/content/2814/лица-регулярно-използващи-интернет>